

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
QISHLOQ XO'JALIGI VAZIRLIGI

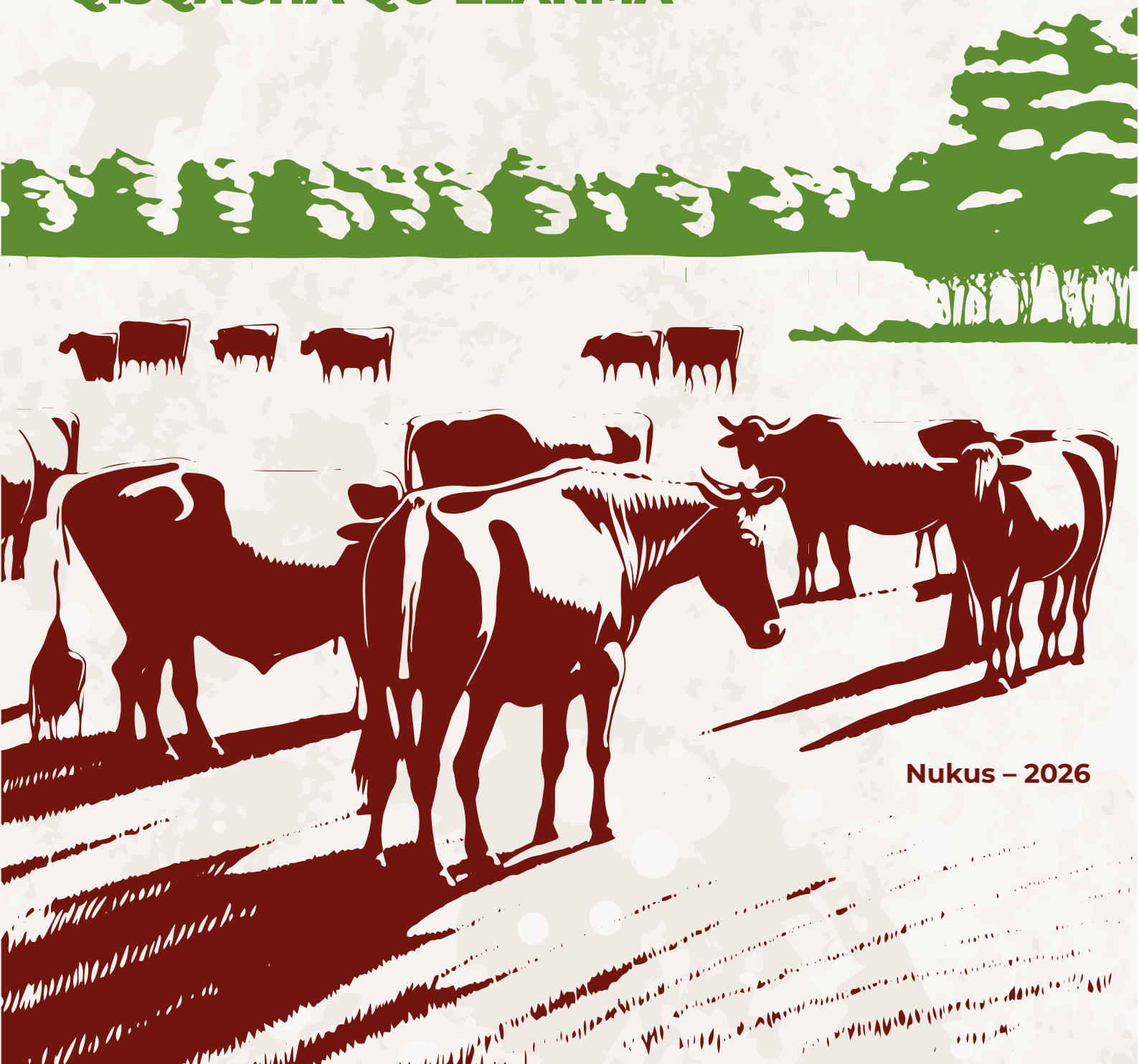
QORAQALPOG'ISTON RESPUBLIKASI
VAZIRLAR KENGASHI

ROSSIYA FEDERATSIYASINING
MOLIYAVIY YORDAMIDA

Qoraqalpog'iston sharoitida chorvachilik bo'yicha **QISQACHA QO'LLANMA**

Nukus – 2026

Loyiha rahbari: ***Alisher Utemisov***

Ushbu qo'llanma BMT Taraqqiyot Dasturining «Orolbo'yi mintaqasi aholisining chidamliligini oshirish va ijtimoiy himoyaga eng muhtoj aholi qatlamlari vakillarining “yashil” inklyuziv rivojlanishiga ko'maklashish» loyihasi doirasida Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universitetining Nukus filiali bilan hamkorlikda, Rossiya Federatsiyasi hukumatining moliyaviy ko'magida ishlab chiqilgan.

Mazkur qo'llanma Kegeyli tumanidagi «Ko'k O'zak» QFY hududida joylashgan «Arslan Sharwa» fermer xo'jaligida mahalliy xom ashyolardan foydalangan holda ozuqa ishlab chiqarish texnologiyasini ishlab chiqish va joriy etish bo'yicha o'tkazilgan tajribalar natijalariga asoslangan. To'plangan tajriba Qoraqalpog'istonda ozuqa ishlab chiqarishni yaxshilash, tannarxini kamaytirish va chorva mollarining mahsuldorligini oshirish salohiyatini namoyish etdi.

Ushbu qo'llanma chorvachilik bilan shug'ullanadigan fermer xo'jaliklari rahbarlari va yakka tartibdagi tadbirkorlar uchun mo'ljallangan.

Bayon etilgan fikrlar va xulosalar, albatta, Birlashgan Millatlar Tashkiloti, jumladan, BMTTD yoki unga a'zo davlatlarning qarashlarini aks ettirmaydi.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining Taraqqiyot Dasturi (BMTTD) qashshoqlik, tengsizlik va iqlim o'zgarishi tufayli yuzaga keladigan adolatsizlikka qarshi kurashuvchi yetakchi BMT tashkilotidir. 170 ta mamlakat va hududlardagi keng ko'lamli mutaxassislar va hamkorlar tarmog'i bilan birgalikda biz odamlar va sayyoramiz uchun keng qamrovli, uzoq muddatli yechimlarni yaratishga yordam beramiz.

Mundarija

Kirish	4
I Chorvachilikni rivojlantirish	5
1 Qoramollarni to'g'ri boqish	5
2 Qoramollarning xalq xo'jaligidagi ahamiyati	6
3 Qoramollar biologiyasi	6
4 Qoramollardan olinadigan mahsulotlar	7
II Qoramollarni oziqlantirish	9
5. Ozuqa tushunchasi	9
6. Qoramollarni oziqlantirish va ratsion tarkibi	9
7. Sut yo'nalishidagi qoramollarni oziqlantirish	13
8 Go'sht yo'nalishidagi qoramollarni oziqlantirish	14
III. Chorvachilikda veterinariya choralari va naslchilik ishlari	16
9 Chorvachilikni boshlamoqchi bo'lgan fermerlar uchun ma'lumot	16
10 Qoramollar kasalliklari va ularning oldini olish	17
11 Chorvachilikda naslchilik ishlari	19
Xulosalar va tavsiyalar	20

KIRISH

Chorvachilik qishloq xo'jaligining yetakchi tarmoqlaridan biri bo'lib, aholini go'sht, sut, teri va boshqa qimmatbaho mahsulotlar bilan ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Hozirgi vaqtda zamonaviy chorvachilik texnologiyalarini joriy etish, naslchilik amaliyotini takomillashtirish, hayvonlarning sog'ligini saqlash va yuqori mahsuldor zotlar sonining ko'payishi tufayli chorvachilik sanoati jadal rivojlanmoqda.

Ushbu qo'llanma qoramollarni parvarish qilish, oziqlantirish, naslchilik ishlari, veterinariya choralari va samarali fermer xo'jaligini tashkil etish bo'yicha muhim nazariy va amaliy ma'lumotlarni taqdim etadi. Qoramollarni to'g'ri saqlash va oziqlantirish texnologiyasini bilish nafaqat mahsuldorlikni oshiradi, balki ishlab chiqarish xarajatlarini ham kamaytiradi, bu esa fermer xo'jaliklarining iqtisodiy barqarorligini ta'minlaydi.

Qo'llanmaning qismlarida quyidagi mavzular batafsil va ilmiy asoslar bilan yoritilgan:

qoramollarning biologik xususiyatlari

ularni to'g'ri parvarish qilish shartlari

sut va go'sht yo'nalishidagi hayvonlarni boqish qoidalari

kasalliklarning oldini olish va veterinariya choralari

qoramol boqishni boshlamoqchi bo'lgan fermerlar uchun amaliy tavsiyalar

Ushbu qo'llanma fermerlar, chorvadorlar, talabalar va ushbu sohada ilmiy tadqiqotlar olib borayotgan mutaxassislar uchun mo'ljallangan bo'lib, ishonchli ma'lumot manbai bo'lib xizmat qiladi.

I Chorvachilikni rivojlantirish

1. Qoramollarni to'g'ri saqlash

Qoramollarni to'g'ri saqlash hayvonlarning sog'lom o'sishi, yuqori mahsuldorligi va kasalliklarga chidamliligini ta'minlashning eng muhim omillaridan biridir. Saqlash texnologiyasini tashkil qilishda har bir hayvonning yoshi, jinsi, fiziologik holati va mahsuldorlik yo'nalishi hisobga olinadi. To'g'ri yaratilgan sharoitlar chorvachilik xo'jaligining iqtisodiy samaradorligini oshiradi va yo'qotishlarni kamaytiradi.

Qoramollar saqlanadigan binolar va mikroiklimga qo'yiladigan talablar

Harorat rejimi

- Yangi tug'ilgan buzoqlar uchun: +18...+22°C
- Katta yoshdagi qoramollar uchun: +10...+15°C
- Haddan tashqari sovuq yoki issiqlik hayvonlarning mahsuldorligini pasaytiradi.

Havo namligi

- Xonadagi optimal nisbiy namlik 60–70% bo'lishi kerak.
- Yuqori namlik shamollash, yallig'lanish kasalliklari va zamburug'li infeksiyalarning rivojlanishiga yordam beradi.

Shamollatish

- Ifloslangan havoni chiqarish va toza havo kirishini ta'minlash kerak.
- Ammiak va karbonat angidridning yuqori konsentratsiyasi hayvonlar salomatligiga putur yetkazadi.

Joylashtirish standartlari va saqlash zichligi

- Har bir hayvon uchun joy normalari:
- Buzoqlar: 1,5–2 m²
- Katta yoshdagi qoramollar: 3–4 m²
- Haddan tashqari zich saqlash stressni keltirib chiqaradi, kasalliklarning rivojlanishiga yordam beradi va o'sishni sekinlashtiradi.

Tozalik va gigiena

- Binolar har kuni tozalanishi kerak.
- Go'ng va nam somon to'planishi infeksiya manbai hisoblanadi.
- Sug'orish moslamalari va oxirlar har kuni yuvilishi va dezinfeksiya qilinishi kerak.
- Pol quruq, yumshoq va hayvonlarning tuyoqlari uchun xavfsiz bo'lishi kerak.
- Yuqori sifatli suv va ozuqa bilan ta'minlash

Qoramollar kuniga 20-40 litr suv iste'mol qiladi, shuning uchun toza suvning doimiy bo'lishi juda muhimdir. Ratsion yoshi, jinsi, bug'ozligi va mahsuldorlik yo'nalishiga qarab tuziladi. Suv yetarli bo'lmasa, ishtaha pasayadi, sut kamayadi va o'sish sekinlashadi. Sog'likni kundalik nazorat qilish. Hayvonlarning oziq-ovqat, faolligi, nafas olishi va umumiy holati har kuni kuzatilishi kerak. Agar kasallik belgilari aniqlansa (isitma, ishtaha yo'qolishi, yo'tal, diareya), hayvon darhol izolyatsiya qilinishi va veterinar chaqirilishi kerak. Vaksinatsiya va parazitlarga qarshi davolash darhol amalga oshirilishi kerak. Stress omillarini kamaytirish: kuchli shovqin, hayvonlarni tez-tez bir joydan ikkinchi joyga o'zgartirish va binolarning o'zgarishi stressga olib keladi. Stress qoramol mahsuldorligini **10-20% ga** kamaytiradi.

2. Qoramollarning xalq xo'jaligidagi ahamiyati

Chorvachilik xalq xo'jaligining eng muhim tarmoqlaridan biri bo'lib, aholining turmush darajasini, oziq-ovqat xavfsizligini va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Qoramol mahsulotlari inson hayotining deyarli barcha sohalarida qo'llaniladi. Shuning uchun ushbu sohani rivojlantirish mamlakat iqtisodiyoti uchun strategik ahamiyatga ega.

Oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashdagi ahamiyati

Qoramoldan olinadigan asosiy mahsulotlar — sut, go'sht, qaymoq, pishloq va boshqa sut mahsulotlari — aholi uchun muhim oziqlanish manbai hisoblanadi. Sut mahsulotlari, ayniqsa, bolalar, qariyalar va homilador ayollar uchun juda muhimdir. Go'sht — oqsil, minerallar va energiyaning asosiy manbaidir.

Qoramoldan olinadigan qo'shimcha mahsulotlar bir qator sanoat tarmoqlari uchun qimmatli xom ashyo bo'lib xizmat qiladi:

- **Charm va mo'yna** — charm va poyobzal sanoatida ishlatiladi;
- **Suyaklar va shoxlar** — bezak buyumlari, texnik materiallar va yoqilg'i sifatida ishlatiladi;
- **Qon va ichki organlar** — dori-darmonlar va biofarmasevtika mahsulotlarini ishlab chiqarish uchun xom ashyo sifatida ishlatiladi;
- **Yog' va ichak xom ashyolari** — farmasevtika va kosmetika sanoatida ishlatiladi.

3. Qoramol biologiyasi

Qoramol biologiyasi — hayvonlar anatomiyasi, fiziologik jarayonlari, ovqat hazm qilish, ko'payish, o'sish va rivojlanishni o'rganadigan fandir. Qoramollarning biologik xususiyatlarini chuqur tushunish fermerlarga hayvonlarini to'g'ri boqish va boshqarish, shuningdek, yuqori mahsuldorlikka erishish imkonini beradi.

Ovqat hazm qilish tizimi. Qoramollar to'rt kamerali oshqozonga (katta qorin, retikulum, omasum va abomaum) ega kavsh qaytaruvchi hayvonlardir.

Katta qorin (o'rta qorin) — 100 litrgacha sig'adi va eng ko'p hazm qilish sodir bo'ladigan joy. **Qatqorin** — ovqatni aralashmalardan ajratib, uni keyingi bosqichga yo'naltiradi. **Omasum** — suvni olib tashlaydi va yemni maydalaydi. **Abomasum** — bu haqiqiy oshqozon bo'lib, ovqatning ichakka kirishiga tayyor.

Bu tuzilish qoramollarga dag'al va hazm qilish qiyin bo'lgan o'simlik ozuqalarini hazm qilish imkonini beradi.

Nafas olish va qon aylanishi

Qoramollar daqiqasiga 12–24 marta nafas oladi. Ularning yurak urish tezligi daqiqasiga 60–80 marta. Qon aylanish tizimi tananing barcha qismlariga ozuqa moddalarini yetkazib beradi.

Ko'payish fiziologiyasi

Sigirlarda har 18–24 kunda ovulyatsiya takrorlanadi. Bug'ozlik davri 280–285 kun. Yangi tug'ilgan buzoqning vazni o'rtacha 25–35 kg ni tashkil qiladi. Zot, genetika, sog'liq va ovqatlanish ko'payishda muhim rol o'ynaydi.

Qoramol immuniteti

Qoramol kuchli tabiiy immunitetga ega, ammo noto'g'ri parvarish va oziqlantirish uni zaiflashtiradi. Buzoqlarda birlamchi immunitet og'iz suti orqali paydo bo'ladi. Emlashlar va parazitlarga qarshi choralar organizmning himoyasini kuchaytiradi. Qoramollarning biologik xususiyatlarini chuqur tushunish samarali parvarish, to'g'ri oziqlantirish va yuqori mahsuldorlikka erishish uchun asosdir.

4. Qoramoldan olinadigan mahsulotlar

Qoramoldan olinadigan mahsulotlar xalq xo'jaligida muhim o'rin tutadi. Qoramollarni parvarish qilish eng avvalo yuqori sifatli oziq-ovqat mahsulotlari — go'sht, sut va ularni qayta ishlash orqali olinadigan yuqori sifatli mahsulotlarni olish imkonini beradi. Sut yuqori biologik qiymatga ega bo'lib, yetarli miqdorda oqsillar, yog'lar, laktoza, minerallar va vitaminlarni o'z ichiga oladi. Sut tvorog, smetana, qatiq, pishloq va boshqa sut mahsulotlari kabi qimmatli mahsulotlar ishlab chiqarish uchun ishlatiladi.

Mol go'shti yuqori ozuqaviy qiymatga ega va biologik jihatdan to'liq oqsilga boy. Bugungi kunda go'sht sanoati mol go'shtini asosiy xom ashyo manbai sifatida ishlatadi.

Bundan tashqari, qoramol so'yishdan olinadigan qimmatbaho xom ashyolarga teri, jun, qon, organlar va suyaklar kiradi. Teri poyabzal, sumka va charm buyumlar tayyorlash uchun ishlatiladi, suyaklar va ikkilamchi xom ashyo esa turli xil oziq-ovqat qo'shimchalari, yog'lar va sanoat mahsulotlarini tayyorlash uchun ishlatiladi.

Yana bir muhim mahsulot — bu nasldor chorva mollari — yuqori mahsuldor sigirlar va buqalar. Naslchilik hayvonlari genetikani yaxshilashga, mahsuldorlikni oshirishga va fermer xo'jaliklarining iqtisodiy samaradorligini oshirishga yordam beradi. Bundan tashqari, qoramol go'ngi iqtisodiyotning boshqa sohalarida, masalan, tuproq unumdorligini oshirishga yordam beradigan o'g'it sifatida keng qo'llaniladi.

1-rasm. Sutdan olinadigan mahsulotlar

Shunday qilib, chorvachilik mahsulotlari oziq-ovqat sanoati, yengil sanoat va qishloq xo'jaligida keng qo'llaniladi va milliy iqtisodiyotning barcha sohalarida muhim o'rin tutadi.

II. Qoramollarni boqish

5. Ozuqa tushunchasi

Chorva mollarini to'g'ri boqish va ularning yuqori mahsuldorligini ta'minlashda ozuqa muhim rol o'ynaydi. Ozuqa hayvonlarni zarur **energiya, oqsillar, yog'lar, uglevodlar, minerallar va vitaminlar** bilan ta'minlaydigan moddalar to'plami sifatida belgilanadi. Ozuqaning tarkibi, ozuqaviy qiymati va hazm bo'lishi turiga qarab o'zgaradi. Shuning uchun, ratsionlar hayvonlarning yoshi, fiziologik holati va mahsuldorlik faolligini hisobga olgan holda tuzilishi kerak.

Asosiy ozuqa manbalari. Ozuqaning aksariyat qismi o'simlik manbalaridan olinadi. Pichan, senaj, silos, don ekinlari, dag'al yem va yashil ozuqa o'simliklari hayvonlar uchun asosiy tabiiy ozuqa hisoblanadi. Bu ozuqalar hayvonlarni energiya va to'qimalarni qurish uchun zarur bo'lgan moddalar bilan ta'minlaydi. Bundan tashqari, ozuqa tarkibidagi tola ovqat hazm qilishni yaxshilaydi, oshqozon-ichak faoliyatini qo'llab-quvvatlaydi va metabolizmni barqarorlashtiradi.

Mineral va vitamin qo'shimchalari ham ratsionning muhim qismidir. Ular suyaklarning shakllanishi, mushaklar faoliyati, qon ishlab chiqarish va immunitet tizimini mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi. **Kalsiy, fosfor, natriy, magniy va A, D, E vitaminlari** hayvonlar salomatligi va mahsuldorligi uchun ayniqsa muhimdir.

Ozuqani to'g'ri tayyorlash va saqlash ham juda muhimdir. Sifatsiz, tashlab qo'yilgan yoki mog'orlangan ozuqa kasalliklarga olib kelishi, mahsuldorlikni pasaytirishi va hayvonlar salomatligiga zarar yetkazishi mumkin. Shuning uchun, ozuqa tayyorlashda agrotexnik normalarga rioya qilish, to'g'ri saqlash sharoitlarini ta'minlash va muvozanatli ovqatlanishni ta'minlash juda muhimdir.

6. Qoramollarni boqish va ratsion tarkibi

Qoramollarni oziqlantirish — yuqori mahsuldorlikning eng muhim omillaridan biridir. Hayvonlarning ozuqaviy moddalarga bo'lgan yehtiyoji ularning **yoshi, jinsi, tirik vazni, fiziologik holati (buzoqlik, laktatsiya, semirtirish)** va mahsuldorlik yo'nalishiga bog'liq. Kavsh qaytaruvchi hayvonlar hisoblangan qoramollarning ovqat hazm qilish tizimi kletchatkaga boy ozuqaga muhtoj: o't va dag'al yem, senaj, silos va yashil o'simliklar ular ratsionining asosiy qismini tashkil qiladi.

Qoramol uchun asosiy energiya manbalari kuzgi va bahorgi donli ekinlar, silos, senaj va shakarli ozuqalardir. Ratsionda energiya yetishmasligi vazn yo'qotishga, sut ishlab chiqarishning kamayishiga va immunitetning zaiflashishiga olib keladi. Oqsil mushak va suyaklarning o'sishi uchun juda muhim bo'lib, don, shrot, kunjara va aralash ozuqadan olinadi. Ularning yetishmasligi skelet va mushaklarning rivojlanishini sekinlashtiradi va buzoqlarning o'sishini sekinlashtiradi.

Kalsiy, fosfor, natriy va magniy kabi **mineral moddalar** suyaklarning shakllanishi, mushaklarning ishlashi va qon aylanishi uchun juda muhimdir. Ular odatda ratsionga tuzli eritmalar, mineral qo'shimchalar yoki maxsus premikslar sifatida qo'shiladi. Vitaminlar, ayniqsa A, D va Ye, qoramollarning salomatligi va mahsuldorligi uchun juda muhimdir. Qishda, yashil ozuqa tanqis bo'lganda, ratsionga vitamin qo'shimchalarini kiritish ayniqsa muhimdir.

Mahalliy qoramollarni tez semirtirish uchun ratsion

1-jadval

I davr			II davr			III davr		
Tirik vazni 120–130 kg bo'lgan buqaning kuniga 600–700 g semirishi uchun belgilangan ozuqa miqdori			Tirik vazni 140–150 kg bo'lgan buqaning kuniga 700–800 g semirishi uchun belgilangan ozuqa miqdori			Tirik vazni 160–180 kg bo'lgan buqaning kuniga 700–800 g semirishi uchun belgilangan ozuqa miqdori		
Ozuqa turi	O'lcham birligi	Kunlik o'sim	Ozuqa turi	O'lcham birligi	Kunlik o'sim	Ozuqa turi	O'lcham birligi	Kunlik o'sim
Dukkakli pichan	kg	3	Dukkakli pichan	kg	3	Dukkakli pichan	kg	2,5
Turli o'tlardan olingan pichan	kg	1	Turli o'tlardan olingan pichan	kg	1	Turli o'tlardan olingan pichan	kg	1
Yaylov o'tlari	kg	3	Yaylov o'tlari	kg	3	Yaylov o'tlari	kg	3
Shakar lavlagi	kg	1,5	Shakar lavlagi	kg	2	Shakar lavlagi	kg	2,5
Sabzi	kg	1	Sabzi	kg	1	Sabzi	kg	1
Aralash ozuqa (kombikorm)	kg	0,8	Aralash ozuqa (kombikorm)	kg	1,5	Aralash ozuqa (kombikorm)	kg	2
Osh tuzi	g	15	Osh tuzi	g	20	Osh tuzi	g	30
Oziqlik diammoniyfosfat	g	12,5	Oziqlik diammoniyfosfat	g	12,5	Oziqlik diammoniyfosfat	g	12,5

Ratsion tarkibidagi aralash ozuqa (kombikorm) retsepti

2-jadval

%	Aralash yem (kombikorm) tarkibi	Ozuqa miqdori	Ozuqa birligi	Energia	Quruq modda	Hazm bo'ladigan	Xom tola	Shakar	NaCl	Ca	P	Karotin
		kg	kg	MDj	kg	g	g	g	g	g	g	mg
1%	Turli xil o'tlardan tayyorlangan pichan	0,01	0,0044	0,0645	0,0085	0,6	2,6	0,1		0,083	0,02	0,2
3%	Beda pichan	0,03	0,0132	0,2016	0,0249	3,0	7,6	0,6		0,51	0,066	1,5
35%	Makkajo'xori doni (sariq)	0,35	0,4655	4,48	0,2975	25,6	13,3	14,0		0,175	1,82	0,3
20%	Jo'xori doni	0,2	0,266	2,56	0,17	14,6	7,6	8,0		0,1	1,04	0,2
25%	Qattiq bug'doy (don)	0,25	0,3175	2,675	0,2125	35,5	7,0	3,8		0,175	1,075	2,6
5%	Tariq doni	0,05	0,049	0,456	0,0425	3,8	4,6	0,9		0,045	0,255	0,1
10%	Paxta shroti	0,1	0,11	1,107	0,09	31,9	12,0	7,9		0,28	0,94	0,1
1%	Premiks	0,01								2,36	0,2	0,6
100%	kilogramm	1	1,2256	11,5441	0,8459	114,9	54,7	35,3		3,728	5,416	5,4

Oziqlantirish rejimi (tirik vazni 120–130 kg)

3-jadval

Vaqt	Harakat	Ozuqa (nomi)	Miqdori	Eslatma
5:30	Iliq suv, 1-marta		5-10 litr	Ichakni tayyorlanadi
6:00	Dag'al xashak, 1-marta	Beda pichan	1,5 kg	Chandiq faollashadi
06:30-10:30	Dag'al xashak, 2-marta	Turli o'tlar pichani	0,5 kg	Yengil yem
10:30	Yuqumli yem	Sabzi	1 kg	Yengil yem
11:00	Konsentrat	Aralash yem (kombikorm)	0,4 kg	Energiyaga boy, semirtirish uchun
12:00	Suv (iliq) 2-marta	-	5-10 litr	Dag'al xashak uchun suv
10:30-14:00 Zoogigiena choralari (go'ngni chiqarib tashlash) (agar zarur bo'lsa, qoramollarni cho'miltirish)				
14:00	Dag'al xashak 3-marta	Beda pichani	1,5 kg	Chandiq faollashadi
14:30	Yuqumli yem	Qand lavlagisi	1,5 kg	Yengil yem
15:00-18:00	Yaylovda boqish (2-bosqich)	Yaylov o'tlari	3 kg (taxminan)	Yurish va oziqlanish (ichaklar faoliyati yaxshilanadi)
17:30-19:30 Zoogigiena choralari (go'ngni chiqarib tashlash)				
19:00	Konsentrat	Aralash yem (kombikorm)	0,4 kg	Energiyaga boy, semirtirish uchun
20:00	Dag'al xashak, 4-marta	Turli o'tlardan pichan	0,5 kg	Yengil yem
20:30	Suv, 3-marta	-	5-10 litr	Dam olishdan oldin
Jami:			11 kilogram 20-30 litr	

Yuqoridagi jadvallarda mahalliy ozuqalarga asoslangan ratsion ko'rsatilgan. Oziqlantirish me'yorlariga rioya qilish juda muhimdir. Haddan tashqari miqdordagi ozuqa yog' ko'payishiga olib keladi, yetarli bo'lmagan miqdorda ozuqa katta qorinning shishishi va mushak va suyak rivojlanishining kechikishiga olib keladi. Ratsion tuzishda dag'al ozuqaning konsentratlarga muvozanatli nisbatini saqlash muhimdir. Voyaga yetgan hayvonlar uchun optimal ratsion 60–70% dag'al xashak va 30–40% konsentrat hisoblanadi.

Suv bilan ta'minlash oziqlantirishning ajralmas qismidir. Har bir qoramolga kuniga 20–40 litr toza ichimlik suvi kerak. Suvning yetarli emasligi ozuqa hazm bo'lishiga to'sqinlik qiladi, sut ishlab chiqarishni kamaytiradi va bir qator kasalliklarga olib kelishi mumkin.

Shunday qilib, qoramollarni to'g'ri va muvozanatli boqish ularning sog'lom o'sishi, yuqori mahsuldorligi va fermer xo'jaliklarining samaradorligini oshirishning asosiy omilidir.

7. Sut yo'nalishidagi hayvonlarini oziqlantirish

Sog'in sigirlarni boqish sut miqdori va sifatiga bevosita ta'sir qiladi. Bu yo'nalishdagi hayvonlar organizmidagi intensiv modda almashinuvi tufayli ular yuqori darajada energiya va ozuqa moddalariga muhtojdir. Ratsion tuzishda laktatsiya davri, tug'ruqdan keyingi holat, kunlik sut sog'imi, yoshi va hayvonlarning tirik vazni hisobga olinadi.

Sog'in sigirlar ratsionining asosini yuqori sifatli pichan, senaj, silos, donli ozuqa va oqsil qo'shimchalari tashkil etadi. Ratsion yuqori energiyaga ega bo'lishi kerak, chunki uning yetishmasligi sog'iladigan sut miqdorini keskin kamaytiradi va hayvonlarning fiziologik holatini zaiflashtiradi.

Sog'in sigirlarning oqsilga bo'lgan ehtiyoji ham juda yuqori. Oqsillar sutda kazein va zardob oqsillarining hosil bo'lishida muhim rol o'ynaydi. Bunga erishish uchun ularning ratsioniga donli dukkaklilar, kunjara, shrot, don uni va oqsilga boy maxsus ozuqalar kiradi. Oqsil yetishmasligi sut sog'imining pasayishiga, hayvonlar sog'lig'ining yomonlashishiga va immunitetning zaiflashishiga olib keladi.

Kalsiy, fosfor, natriy va magniy kabi minerallar sog'in sigirlar uchun ayniqsa muhimdir. Kalsiy va fosfor suyaklarning shakllanishi, mushaklar faoliyati va sut sintezi uchun juda muhimdir. Ularning yetishmasligi sut bezlari muammolariga, osteodistrofiyaga va metabolik kasalliklarga olib kelishi mumkin. Vitaminlar va mikroelementlar muntazam ravishda yalama tuz, premikslar va mineral qo'shimchalar orqali to'ldiriladi. A, D va Ye vitaminlari sut sifati, hayvonlarning ko'rish qobiliyati va kuchli immunitet tizimi uchun juda muhimdir.

Sog'in sigirlarni boqishda suv eng muhim omillardan biridir. Bir kilogramm sut ishlab chiqarish uchun hayvonga kamida 3-4 litr ichimlik suvi kerak. Shuning uchun sog'in sigirlar kuniga 60-100 litr toza, iliq va xavfsiz suv ichishi kerak. Suv yetishmasligi sut ishlab chiqarishni keskin kamaytiradi.

Oziqlantirish me'yorlariga rioya qilish, ratsionni asta-sekin o'zgartirish va uni hayot bosqichlariga muvofiq o'zgartirish juda muhimdir. Laktatsiya davrining dastlabki 100 kunida ratsion iloji boricha to'yimli bo'lishi kerak, chunki bu vaqtda sutning asosiy miqdori shakllanadi. Ratsion, shuningdek, tug'ruqdan oldingi (tug'ruqdan oldingi) davrda va sut bezlari ishlashi (tug'ruqdan keyingi) davrida o'zgaradi, bu esa sut bezlari salomatligini saqlash va keyingi laktatsiyaga tayyorgarlik ko'rish uchun muhimdir.

Shunday qilib, sog'in sigirlarni ilmiy asoslangan, muvozanatli va to'g'ri oziqlantirish yuqori sut mahsuldorligi, hayvonlar salomatligi va fermer xo'jaligi samaradorligini oshirishning asosiy omilidir.

8. Go'sht yo'nalishidagi hayvonlarni boqish

Go'sht yo'nalishidagi sigirlarni tez va yuqori sifatli semirtirish, barqaror vazn ortishi va yuqori sifatli go'sht ishlab chiqarish uchun boqish juda muhimdir. Bu hayvonlar energiya, oqsil va minerallarga boy ozuqaga muhtoj. Semirtirishning asosiy maqsadi to'qimalarning, ayniqsa mushak va ma'lum darajada yog' to'qimalarining o'sishini tezlashtirishdir. Shuning uchun ratsion to'yimli, oson hazm bo'ladigan va muvozanatli bo'lishi kerak.

Go'sht yo'nalishidagi sigirlar ratsionining asosini dag'al yem-xashak — pichan, senaj va silos tashkil etadi. Bu yemlar normal ovqat hazm qilish funksiyasini qo'llab-quvatlaydi va modda almashinuvichni barqarorlashtiradi. Yuqori mahsuldorlikka erishish uchun dag'al yem-xashak bilan birga konsentratlar — don, javdar, arpa, makkajo'xori, shrot va kunjara — doimiy ravishda qo'shiladi. Konsentratlar energiya va oqsilning asosiy manbai bo'lib, tez vazn ortishini ta'minlaydi. Odatda, konsentratlar go'sht yo'nalishidagi qoramollar ratsionining 30-50% ni tashkil qiladi.

Go'sht yo'nalishidagi sigirlarning oqsilga bo'lgan ehtiyoji yuqori, chunki oqsil mushak to'qimalarining asosiy qurilish materiali hisoblanadi. Oqsil manbalariga donli dukkakililar, shrot, kunjara, oqsil qo'shimchalari va yuqori darajada to'yimli aralash ozuqalar kiradi. Oqsil yetishmasligi vazn ortishini sekinlashtiradi, hayvonlarning holatini yomonlashtiradi va go'sht sifatini pasaytiradi.

Mineral moddalar va vitaminlar semirtiriladigan hayvonlar uchun ham juda muhimdir. Kalsiy, fosfor, natriy va magniy ayniqsa muhimdir — ular tana rivojlanishi, suyaklarning shakllanishi va modda almashinuvida muhim ahamiyatga ega. Mineral qo'shimchalar, yalama tuz va premiksalar ratsionga shartli ravishda qo'shilishi zarur. Vitaminlar, ayniqsa A, D va Ye, immunitet tizimini mustahkamlaydi, to'qimalarning o'sishini tezlashtiradi va organizmning umumiy fiziologik holatini yaxshilaydi.

Semirtirilayotgan qoramollar ratsionining tarkibi

4-jadval

Yem	Boqish davri		
	I	II	III
Kundalik vazn o'sishi	600-700 g	700-800 g	800-900 g
A) Dag'al xashak	40-45%	35-40%	25-30%
B) To'yimli yemlar	30-35%	25-30%	20-25%
C) Aralash yemlar	20-25%	30-35%	45-50%

Mol go'shtini semirtirishda suvning roli. Go'sht yo'nalishidagi qoramollarni semirtirishda suv muhim rol o'ynaydi. Go'sht yo'nalishidagi hayvonlar uchun kuniga 30-35 litr toza ichimlik suvi kerak. Suv yetarli bo'lmasa, ozuqa hazm bo'lishi, ratsion samaradorligi pasayadi va vazn ortishiga xalaqit beradi. Shuning uchun hayvonlar muntazam ravishda toza, chuchuk va salqin suv ichishlari kerak.

Boqish paytida oziqlantirish normalariga alohida e'tibor qaratiladi. Energiyasi juda yuqori bo'lgan ozuqalar ortiqcha yog' to'planishiga olib keladi, energiya yetishmasligi esa vazn ortishini sekinlashtiradi. Boqish odatda 90-120 kun davom etadi, bu vaqt ichida ratsion shamollatiladigan, toza va tinch joyda berilishi kerak. Ratsionni keskin o'zgarishlar tavsiya etilmaydi; o'zgarishlar asta-sekin bo'lishi kerak.

Shunday qilib, go'sht yo'nalishidagi qoramollarni to'g'ri va muvozanatli boqish tana vaznining qisqa muddatda oshishiga, yuqori sifatli go'sht ishlab chiqarishga va fermer xo'jaligi samaradorligini oshirishga imkon beradi.

III. Chorvachilikda veterinariya tadbirlari va naslchilik ishlari

9. Chorvachilikni boshlayotgan fermerlar uchun ma'lumot

Yirik miqyosda qoramol boqishni boshlash tarmoqni aniq tushunishni va har bir bosqich uchun puxta rejalashtirishni talab qiladi. Qoramol boqish shunchaki hayvonlar sotib olish yoki molnalar qurish emas; bu barqaror mahsuldorlik va daromadni ta'minlashga kompleks yondashuvdir.

1. Xo'jalikning maqsadini aniqlash

Fermer dastlab faoliyat yo'nalishini belgilashi kerak: sut yo'nalishi uchun ustuvor vazifa — yuqori mahsuldor sutli nasldor mollar va oziqlantirish strategiyasi bo'ladi. Go'sht yo'nalishi uchun yuqori sifatli go'shtga ega tez o'sadigan hayvonlarni tanlash muhimdir. Aralash yo'nalishda fermer ham unumdorlikni, ham iqtisodiy samaradorlikni hisobga oladi.

2. Saqlash shartlari

Molxonalar toza, quruq va yaxshi shamollatiladigan bo'lishi kerak, har bir hayvon uchun yetarli joy bo'lishi kerak. Harorat va namlikni nazorat qilish, shuningdek, toza suv va ozuqa bilan ta'minlash juda muhimdir. Sanitariya me'yorlari va toza muhitga rioya qilish stresssiz o'sishni ta'minlaydi, kasalliklarning oldini oladi va mahsuldorlikni oshiradi.

3. Hayvonlarni tanlash

Hayvonlar sog'lom, sof naslli, normal yosh va vaznga ega bo'lishi kerak. Sut yo'nalishi uchun simmental, golshtin va moy shoxli zotlar tavsiya etiladi; go'sht yo'nalishi uchun sharole, limuzin va aberdin-angus zotlari tavsiya etiladi. Veterinariya hujjatlari, emlash to'g'risida ma'lumotlar va parazitlarga qarshi kurash choralari tekshirilishi lozim. Mollarning fiziologik holatini ham hisobga olish muhimdir: yetarlicha ovqatlantirilmagan yoki yetarlicha ozuqa berilmagan hayvonlarning mahsuldorligi past bo'ladi.

4. Oziqlantirish va suv ta'minoti

Ratsion energiya va oqsilga boy bo'lishi kerak, chunki bu o'sish va unumdorlikka bevosita ta'sir qiladi. Dag'al ozuqa (pichan, senaj, silos, yashil ozuqa) ovqat hazm qilishni yaxshilaydi, konsentratlar esa tez vazn ortishiga va sut ishlab chiqarishni ko'paytirishga yordam beradi. Mineral va vitamin qo'shimchalari doimiy ravishda beriladi. Suv juda muhim: yirik hayvonlar kuniga 35-40 litr toza suvga muhtoj. Suv yetarli bo'lmasa, ozuqa hazm bo'lishi yomonlashadi va unumdorlik pasayadi.

5. Veterinariya xizmati

Hayvonlar virusli, bakterial va parazitlar kasalliklarga moyil. Profilaktik emlash, parazitlardan tozalash va muntazam veterinariya nazorati zarur. Kasal hayvonlar ajratib olinadi va malakali mutaxassis nazorati ostida davolanadi. Bu sog'lom hayvonlar, yuqori mahsuldorlik va fermer xo'jaligining barqaror daromadini ta'minlaydi.

6. Iqtisodiy rejalashtirish

Hayvonlarni, ozuqa va suvni sotib olish, omborxonalar va jihozlar qurish, veterinariya xizmatlari va ishchi kuchi xarajatlarini hisobga olish muhimdir. Daromad va xarajatlarning muvozanati fermer xo'jaligining samarali va barqaror ishlashini ta'minlaydi.

7. O'qitish va maslahatlar

Yangi ish boshlayotgan fermerlar uchun tajribali mutaxassislardan maslahat olish va malakali adabiyotlar va qo'llanmalardan foydalanish muhimdir. Doimiy ravishda o'qitish va yangi texnologiyalar hamda oзуqalar bilan tanishish mahsuldorlikni oshiradi va hayvonlarning sog'lom o'sishiga yordam beradi.

Xulosa:

Katta hajmdagi chorvachilikni boshlash shunchaki hayvonlar sotib olish bilan cheklanmaydi. Bu uzoq muddatli va mas'uliyatli ish bo'lib, maqsadli rejalashtirish, qulay sharoitlar yaratish, sog'lom va zotli hayvonlarni tanlash, muvozanatli oziqlantirish, suv va veterinariya yordami bilan ta'minlash, iqtisodiy rejalashtirish va doimiy o'qitishni o'z ichiga oladi. Ushbu bosqichlarning barchasiga rioya qilish fermerga barqaror daromad va yuqori mahsuldorlikka erishish imkonini beradi.

10. Qoramol kasalliklari va ularning oldini olish

Qoramollar turli xil kasalliklarga — virusli, bakterial, parazitlar va oзуqa moddalarining yetishmasligidan kelib chiqadigan kasalliklarga moyil. Bu kasalliklar hayvonlarning sog'lig'i, o'sishi va mahsuldorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi va ba'zi hollarda oila va ishlab chiqarish darajasida iqtisodiy yo'qotishlarga olib keladi. Shuning uchun kasalliklarning oldini olish va ularga qarshi kurashish fermerlar uchun asosiy ustuvor vazifa hisoblanadi.

1. Virusli kasalliklar

Virusli infeksiyalar tez tarqaladi va o'lim darajasini yuqorilatishi mumkin. Eng keng tarqalganlari:

- **Sil (TB)** — qon va nafas yo'llari orqali yuqadi; oldini olish yuqtirilgan hayvonlarni emlash va izolyatsiya qilish orqali amalga oshiriladi.
- **Qoramol virusli diareyasi (BVD)** — ich ketishi, isitma va immunitetning pasayishiga olib keladi; profilaktik emlash tavsiya etiladi.
- **Rinotraxeit va parainfluenza** — nafas yo'llariga ta'sir qiladi; toza havo, suv va emlash oldini olish uchun muhimdir.

2. Bakterial kasalliklar

Bakterial infeksiyalar mahalliy va tizimli kasalliklarga olib kelishi mumkin:

- **Koriga va mastit** — sog'in sigirlarda keng tarqalgan; oldini olish muntazam emlashlar, toza suv va oзуqa hamda molxonani to'g'ri sanitariya sharoitida saqlashni o'z ichiga oladi.
- **Leptospiroz** — suv va ifloslangan najas orqali yuqadi; oldini olish emlash va suvni tozalashni o'z ichiga oladi.
- **Kuydirgi** — aksariya hollarda o'limga olib keladigan xavfli kasallikdir; oldini olish emlash va biologik vositalardan foydalanishni qat'iy nazorat qilishni o'z ichiga oladi.

3. Parazitar kasalliklar

Chorva mollariga ichki va tashqi parazitlar xavf tug'diradi:

- **Ichki parazitlar (gelmintlar, koksidiyalar)** ichaklarda modda almashinuvini pasaytiradi, vazn ortishi va mahsuldorlikni sekinlashtiradi; oldini olish antigelmint dorilarni qo'llashni o'z ichiga oladi.

- **Tashqi parazitlar (bitlar, kanalar, yektoparazitlar)** teri va jun sifatini yomonlashtiradi, sut va go'sht mahsuldorligini kamaytiradi; oldini olish maxsus dorilar bilan muntazam davolash va tozalikni saqlashni o'z ichiga oladi.

4. Ozuqa moddalarining yetishmasligi bilan bog'liq kasalliklar

Vitamin va minerallarning yetishmasligi turli xil kasalliklarga olib keladi:

- **Kalsiy yetishmasligi** — organizmmni zaiflashtiradi va tug'ruq paytida muammolarga olib keladi; muvozanatli ovqatlanish va qo'shimchalar zarur.
- **A va D vitaminlari yetishmasligi** — ko'rish va immunitetni pasaytiradi; oldini olish vitamin qo'shimchalarini o'z ichiga oladi.
- **Temir va sink yetishmasligi** — o'sish va unumdorlikni pasaytiradi; ratsionga mineral qo'shimchalar kiritish kerak.

Kasalliklarning oldini olish choralari

Sog'lom o'sish va hayvonlarning yuqori mahsuldorligi uchun profilaktika choralari juda muhimdir:

1. **Vaksinatsiya** — virusli va bakterial kasalliklardan muntazam himoya qilish.
2. **Sanitariya va gigiena** — molxonalarni tozalash, toza suv va ozuqa bilan ta'minlash.
3. **Ajratib olish va karantin** — yangi keltirilgan hayvonlar 2-3 hafta davomida alohida saqlanadi.
4. **Veterinariya nazorati** — muntazam ko'zdan o'tkazishlar, kasalliklarni o'z vaqtida aniqlash va davolash.
5. **Ovqatlanish va suv sifati** — muvozanatli ovqatlanish va toza suv profilaktika uchun juda muhimdir.
6. **Parazitlardan tozalash** — ichki va tashqi parazitlardan muntazam himoya qilish.
7. **Ozuqaviy moddalar balansi** — vitamin va mineral qo'shimchalar immunitet tizimini mustahkamlaydi.

Xulosa:

Qoramollarda kasalliklarning oldini olish kompleks tadbirlar orqali amalga oshiriladi. Vaksinatsiya, sanitariya qoidalariga rioya qilish, toza suv va ozuqa, veterinariya nazorati va parazitlardan himoya qilish hayvonlarning sog'lom o'sishi va fermer xo'jaligining barqaror mahsuldorligiga yordam beradi.

11. Chorvachilikda naslchilik ishlari

Yirik chorvachilik xo'jaligida naslchilik ishlari hayvonlarning mahsuldorligi va sifatini oshirishga qaratilgan asosiy chora-tadbirlardan biridir. Naslchilik chorva mollarining genetik salohiyatini maksimal darajada oshiradigan, zot xususiyatlarini saqlab qoladigan va rivojlantiradigan hamda kelajakda yuqori sifatli hayvonlar yetishtirishni ta'minlaydigan tizimli jarayondir. Naslchilik chorvachilikning iqtisodiy samaradorligi va mahsuldorligini oshirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Naslchilikning asosiy jihatlaridan biri tug'ilishni rejalashtirishdir. Bu hayvonlarning fiziologik holatini, urug' va tuxum kletkasi sifatini hamda oilaviy munosabatlarni hisobga olishni talab qiladi. Kichik yoki muddatidan oldin tug'ilgan buzoqlarning mahsuldorligi va sog'lig'i past bo'lishi mumkin, shuning uchun tug'ilishni rejalashtirish aniq va ilmiy asoslangan bo'lishi kerak.

Urug'lantirish usullari tabiiy va sun'iy urug'lantirishni o'z ichiga oladi. Sun'iy urug'lantirish yuqori mahsuldor hayvonlarning genetik salohiyatini saqlab qolish va ixcham, yuqori sifatli buzoqlarni olish imkonini beradi.

Tabiiy urug'lantirish sof naslli buqalardan foydalanishni va tug'ish davrida hayvonlarni kuzatishni o'z ichiga oladi. Buqalar va sigirlarning sog'lig'i, yoshi va genetik salohiyatini hisobga olish muhimdir.

Buzoqlarni tanlash ham juda muhimdir. Sog'lom, nasldor va tez o'sadigan buzoqlar kelajakda yuqori mahsuldor podani ta'minlaydi. Buzoqlarning vazni, ovqatlanishi va sog'lig'ini tug'ilgandan boshlab kuzatib borish, shuningdek, zot xususiyatlarini saqlab qolish uchun genetik xilma-xillikni hisobga olish juda muhimdir.

Veterinariya monitoringi naslchilik ishlarining muhim qismidir. Urug'lantirishdan oldin buqalar va sigirlar tibbiy ko'rikdan o'tishlari kerak. Har qanday infeksiya yoki kasallik urug' sifati va kelajakdagi mahsuldorlikka salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Profilaktik vaksinatsiya, parazitlardan tozalash va muntazam veterinariya nazorati naslchilik samaradorligini oshiradi.

Xulosa va tavsiyalar:

Qoramol qishloq xo'jaligining eng muhim tarmoqlaridan biri bo'lib, odamlarni oziq-ovqat va sanoat mahsulotlari bilan ta'minlaydi. To'g'ri parvarish qilish, oziqlantirish, veterinariya nazorati va naslchilik ishlarini tashkil qilish fermerlarga yuqori mahsuldorlikka erishish, hayvonlarning sog'lig'ini saqlash va xo'jalikning iqtisodiy samaradorligini oshirish imkonini beradi.

Muvaffaqiyat kaliti — har bir hayvonning fiziologik holati va genetik salohiyatini hisobga oladigan kompleks yondashuvdir. Bunga quyidagilar kiradi:

- tug'ilishni rejalashtirish;
- muvozanatli va to'yimli ovqatlanish;
- toza suv va sanitariya sharoitlarini ta'minlash;
- profilaktik vaksinatsiya va parazitlardan tozalash;
- genetik xilma-xillikni hisobga olgan holda, tizimli naslchilik ishlari.

Fermerlar uchun tavsiyalar:

1. Molxonada sanitariya sharoitlarini saqlash.
2. Hayvonlarni tanlashda sog'lig'i, zoti va genetik salohiyatini hisobga olish.
3. Yoshi, mahsuldorligi va yo'nalishini (sut yoki go'sht) hisobga olgan holda ratsion tuzishsh.
4. Muntazam ravishda veterinariya xizmati va profilaktik vaksinatsiya ishlarini amalga oshirish.
5. Genetik xilma-xillikni hisobga olgan holda naslchilik ishlarini ilmiy asosda tashkil etish.
6. Malaka oshirish, amaliy ko'nikmalarni kengaytirish va tajribali mutaxassislar bilan maslahatlashish.
7. Povyshat kvalifikatsiyu, rasshiryat prakticheskie navyki i konsultirovatsya s opytnymi specialistami.

Xulosa:

Chorvachilikda yuqori mahsuldorlik va barqaror natijalarga erishish uchun har bir jarayon — boqishdan tortib naslchilikgacha — tizimli va ilmiy asoslangan bo'lishi kerak. Bu fermer xo'jaligiga iqtisodiy foyda keltiradi va aholini yuqori sifatli sut va go'sht mahsulotlari bilan ta'minlash imkonini beradi.

